10 verses 9 to 21 Surah Yunus Tafsir Kashafalasrar wa Uddatulabrar li Rasheeduddin Al-Meybodi (529 AH), Popularly known as Tafsir Khwaja Abdullah Ansari Haravi (Herati) a descendant of Jabir Bin Abdallah Al-ANsari (Radiallahu Ta'aalaa 'anhu)

هو 121
كشف الأسرار و عـُدَّةُ الأبرار
ابوالفضل رشيدالدين الميبدوى
مشهور به تفسير خواجه عبدالله انصارى
تحقيق علي اصغر حكمت
انتشارات امير كبير تهران 1380 هجري

به كوشش: زهرا خالوئى

http://www.sufism.ir/MysticalBooks%2892%29.php (word)

http://www.sufism.ir/books/download/farsi/meybodi/kashfol-asrar-kamel.pdf

The Text of Quran is taken from http://quran.al-islam.org/

(2)

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ {9}
دَعْوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ {10}
وَلَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجَلُهُمْ فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ {11}
وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنْبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَنْ لَمْ يَدْعُنَا إِلَىٰ ضُرٍّ مَسَّهُ كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ {12}
وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا ۙ وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ {13}
ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ {14}
وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ ۙ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَٰذَا أَوْ بَدِّلْهُ ۚ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي ۖ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ ۖ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ {15}
قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَاكُمْ بِهِ ۖ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ {16}
فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۚ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ {17}
وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَٰؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ ۚ قُلْ أَتُنَبِّئُونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ ۚ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ {18}
وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ {19}
وَيَقُولُونَ لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ ۖ فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ {20}
وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِنْ بَعْدِ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُمْ إِذَا لَهُمْ مَكْرٌ فِي آيَاتِنَا ۚ قُلِ اللَّهُ أَسْرَعُ مَكْرًا ۚ إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ {21}

2 النوبة الاولى

قوله تعالى: إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ ايشان كه گرويدگاناند و نيكوكاران، يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمانِهِمْ خداى ايشان را راه مىنمايد بايمان آوردن ايشان، تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهارُ مىرود زير درختان و نشستگاههاى ايشان جويهاى روان، فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ. (9) در بهشتهاى با ناز.

دَعْواهُمْ فِيها درخواست و بازخواست ايشان، سُبْحانَكَ اللَّهُمَّ پاكى ترا اى خداوند، وَ تَحِيَّتُهُمْ فِيها سَلامٌ و نواخت خداى ايشان را و نواخت ايشان يكديگر را در بهشت اينست كه: سلام عليكم، وَ آخِرُ دَعْواهُمْ و آخر خواندن ايشان آنست كه گويند، أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِينَ. (10) ثناء بسزا خداى را خداوند جهانيان.

وَ لَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ و اگر خداى واشتابانيدى مردمان را بدى، اسْتِعْجالَهُمْ بِالْخَيْرِ جايى كه ايشان مىشتابند بنيكى، لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجَلُهُمْ خداى بايشان گزارديد اجلهاى ايشان و سپرى كرديد ايشان را عمرهاى ايشان، فَنَذَرُ الَّذِينَ لا يَرْجُونَ لِقاءَنا فرو گذاريم ناگرويدگان را برستاخيز، فِي طُغْيانِهِمْ يَعْمَهُونَ. (11) تا در گزافكارى خويش متحيّر مىباشند.

وَ إِذا مَسَّ الْإِنْسانَ الضُّرُّ و هر گاه كه بمردم رسد گزندى دردى يا بيمارى، دَعانا لِجَنْبِهِ او خواند ما را افتاده بر پهلوى خويش، أَوْ قاعِداً أَوْ قائِماً يا نشسته يا مانده برپاى، فَلَمَّا كَشَفْنا عَنْهُ ضُرَّهُ چون باز بريم ازو آن گزند و آن رنج كه در آن است، مَرَّ رود او، كَأَنْ لَمْ يَدْعُنا چنان كه او نه آنست كه ما را مىخواند، إِلى ضُرٍّ مَسَّهُ آن گزند را كه باو رسيده بود، كَذلِكَ چنين است، زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ ما كانُوا يَعْمَلُونَ. (12) آراستهاند بر گزافكاران آنچه مىكنند.

وَ لَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ هلاك كرديم و تباه كرديم گروهان پس يكديگر، لَمَّا ظَلَمُوا آن گه كه ستم كردند، وَ جاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّناتِ و بايشان آمد فرستادگان ما بپيغامها و نشانهاى روشن، وَ ما كانُوا لِيُؤْمِنُوا و نه بر آن بودند كه بگروند، كَذلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ. (13) چنين است پاداش از ما گروه بدكاران را.

ثُمَّ جَعَلْناكُمْ خَلائِفَ فِي الْأَرْضِ پس شما را پس نشينان كرديم در زمين، مِنْ بَعْدِهِمْ از پس ايشان، لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ. (14) تا نگريم كه چون كنيد.

وَ إِذا تُتْلى عَلَيْهِمْ آياتُنا و چون بر ايشان خوانند سخنان ما، بَيِّناتٍ روشن پيدا، قالَ الَّذِينَ لا يَرْجُونَ لِقاءَنَا ناگرويدگان برستاخيز گويند، ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هذا كه بما قرآنى آر جدا زين، أَوْ بَدِّلْهُ يا هم اين بدل كن، قُلْ بگوى، ما يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقاءِ نَفْسِي مرا نيست و نبود كه اين را بدل كنم از خودى خويش، إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا ما يُوحى إِلَيَّ من نروم مگر بر پى آن كه پيغام است بمن، إِنِّي أَخافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ. (15) من مىترسم اگر نافرمان آيم در خداوند خويش از عذاب روزى بزرگ».

قُلْ لَوْ شاءَ اللَّهُ بگوى اگر خداى خواستيد، ما تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ من هرگز بر شما اين كتاب نخوانديد، وَ لا أَدْراكُمْ بِهِ و شما را آگاه و دانا نكردمى از آن، فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُراً مِنْ قَبْلِهِ چهل سال در ميان شما بودم كه از پيغامبرى سخن نگفتم، أَ فَلا تَعْقِلُونَ. (16) در نيابيد.

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرى عَلَى اللَّهِ كَذِباً كه بود ستم كارتر از آن كه آيد و بر خداى دروغ سازد، أَوْ كَذَّبَ بِآياتِهِ يا آن را بدروغ دارد، و رساننده را دروغ زن شمارد، إِنَّهُ لا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ. (17) بدكاران را در پيروزى بهره نيست.

وَ يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مىپرستند فرود از خداى، ما لا يَضُرُّهُمْ وَ لا يَنْفَعُهُمْ آنچه

نگزاید بکار نیاید، وَ يَقُولُونَ هؤُلاءِ شُفَعاؤُنا عِنْدَ اللَّهِ و میگویند که تا ما را فردا بنزدیك اللّه شفیعان باشند، قُلْ بگو: أَ تُنَبِّئُونَ اللَّهَ بِما لا يَعْلَمُ فِي السَّماواتِ وَ لا فِي الْأَرْضِ خدای را انباز میگویید که او آن انباز نه در آسمان داند خود و نه در زمین، سُبْحانَهُ وَ تَعالى عَمَّا يُشْرِكُونَ. (18) پاکی و بعیبی ویراست و برتر است از آنچه انباز گیرندگان میگویند در وی.

وَ ما كانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً واحِدَةً نبودند مردمان مگر امّتی راست بر دینی راست پاك، فَاخْتَلَفُوا پس در مخالفت افتادند و در دین خود بپراکندند، وَ لَوْ لا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ و اگر نه سخنی بودی که پیش شده از اللّه، لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ میان ایشان کار برگزارده آمدید، فِيما فِيهِ يَخْتَلِفُونَ. (19) در آن اختلاف و تفرقه که ایشان در آن بودند.

وَ يَقُولُونَ لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ میگویند چرا برین مرد از خداوند او آیتی فرو نیامد، فَقُلْ گوی، إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ علم غیب خداىتر است، فَانْتَظِرُوا ایشان را گوی چشم میدارید بودنی را، إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ. (20) که من با شما از چشم دارندگانم.

وَ إِذا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً و ما چون مردمان از خویشتن مهربانی و آسانی چشانیم، مِنْ بَعْدِ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُمْ پس گزند که رسیده بود بایشان، إِذا لَهُمْ مَكْرٌ فِي آياتِنا چون در نگری ایشان را مکر است در آیات ما و در نعمتهای ما، قُلِ اللَّهُ أَسْرَعُ مَكْراً بگوی اللّه زود توانتر است از آدمی در بد عهدی کردن، إِنَّ رُسُلَنا يَكْتُبُونَ ما تَمْكُرُونَ. (21) که رسولان ما مینویسند آنچه آدمیان سگالش و کوشش میکنند.

النوبة الثانية

قوله تعالى: إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ ای الطّاعات فیما بینهم و بین ربّهم. يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ الی الجنّة بسبب ایمانهم فی الدّنیا. میگوید ایشان که ایمان آوردند و در دنیا نیك مردان و نیکوکاران بودند و خدای را و رسول را ص طاعت دار و فرمان بردار بودند و بر شریعت و سنت مصطفی راست رفتند و راست گفتند، يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمانِهِمْ ربّ العزة فردا ایشان را پاداش نیکو دهد، راه بهشت بایشان نماید و ببهشت رساند و بر کرامت و نعمت خویش خواند. مقاتل گفت: یجعل لهم نورا یمشون به علی الصراط الی الجنّة. نوری و روشنایی در پیش ایشان نهند تا بآن نور صراط باز گذراند، و ببهشت رسد.

قال النّبي ص انّ المؤمن اذا خرج من قبره صوّر له عمله فی صورة حسنة و شارة حسنة فیقول له من انت فو اللّه انی لاراك امرء صدق فیقول له انا عملك فیکون له نورا و قائدا الی الجنّة و الکافر اذا خرج من قبره صوّر له عمله فی صورة سیئة و شارة سیّئة فیقول من انت فو اللّه ربی لاراك امرء سوء، فیقول انا عملك، فینطلق به حتّی یدخله النّار.

تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهارُ ای من تحت منازلهم و مساکنهم. و گفتهاند مراد نه آنست که بهشتیان بالا باشند و جویها در زیر ایشان رود از بهر آن که در بهشت چشمها که رود نه در کندها رود، یعنی تجری بین ایدیهم و تحت امرهم و هم یرونها کقوله: تَحْتَكِ سَرِيًّا ای بین یدیك و هذِهِ الْأَنْهارُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِي ای تحت امری و بین یدیّ. چشمهای بهشت بر روی زمین روان بود، بهشتی چنان که نشسته باشد در غرفه یا در خیمه یا هر جای که نشیند از راست و چپ خویش و برابر خویش آب روان مىبیند دست وی بدان مىرسد و جامه بوىتر نشود فِي

جَنَّاتِ النَّعِيمِ. عن وهب بن منبه عن ابن عباس قال: خلق اللَّه جنّات النّعيم من الزمرّد الاخضر كلها ازواجها و خدمها و آنيتها و اشربتها و حجالها و قصورها و خيامها و مداينها و درجها و غرفها و ابوابها و ثمارها. قال و الجنان كلها مائة درجة ما بين الدّرجتين مصيرة خمس مائة عام حيطانها لبنة من ذهب و لبنة من فضة و لبنة من ياقوت و لبنة من زبرجد. ملاطها المسك و قصورها الياقوت و غرفها اللؤلؤ و مصاريعها الذّهب و ارضها الفضّة و حصباؤها المرجان و ترابها المسك اعدّ اللَّه لاوليائه يقول اللَّه تعالى ادخلوا الجنّة برحمتى فاقتسموها باعمالكم فلكم صنعت ثمار الفردوس و لكم بنيت القصور الّتى اسّست بالنعيم و شرفت بالملك الخلود.
قوله: دَعْواهُمْ فِيها سُبْحانَكَ اللَّهُمَّ دعوى و دعا هر دو يكسان است و مراد ندا است اى يدعون اللَّه بقولهم سبحانك اللهم تلذّذا بذكره لا عبادة. ميگويد در آن بهشت همه خداى را خوانند و خداى را دانند و بذكر و ثناى وى بياسايند. تنعّم ايشان و لذّت و راحت و آرام ايشان، بتسبيح و شكر و ثناى اللَّه بود. كلبى گفت: دَعْواهُمْ فِيها اى كلامهم و قولهم اذا اشتهوا شيئا من طعام الجنّة: سُبْحانَكَ اللَّهُمَّ فيؤتون به. اين كلمه علمى است و نشانى ميان بهشتيان و ميان خازنان و خادمان بهشت هر گاه كه آرزويى كنند طعامى يا شرابى خواهند گويند: سُبْحانَكَ اللَّهُمَّ، خادمان بدانند كه چه ميخواهند و چه آرزو ميكنند آنچه خواهند حاضر كنند و ايشان را بمراد و مقصود رسانند، وَ تَحِيَّتُهُمْ فِيها سَلامٌ و نواخت ايشان يكديگر را آنست كه بر يكديگر شوند و سلام كنند و همچنين فريشتگان آيند و بر ايشان سلام كنند و آن گه نواخت و كرامت رب العزة بايشان رسد و ايشان را گويد: سلام عليكم، سخنى خوش با نواخت و نيكويى سخنى بسلامت از آزار، آزاد و پاك، و قيل: تحيتهم اى ملكهم سلام اى سالم. ميگويد ملك ايشان در آن بهشت جاودانى است، از زوال و فنا رسته و جاويد ايشان را با ناز و نعيم مانده، وَ آخِرُ دَعْواهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِينَ معنى آنست كه بهشتيان در هر چه خواهند بجاى آزادباند هر چند كه خواهند ياوند و بهر چه بيوسند رسند، بجاى شكراند و بجاى تهنيت. و قيل اول كلامهم التسبيح و آخره التحميد و هم يتكلّمون بينهما بما ارادوا ان يتكلّموا به. خبر داد رب العزة كه بهشتيان در هر سخن كه گويند ابتداى سخن ايشان بتعظيم و تنزيه اللَّه بود و ختم آن بشكر و ثناى اللَّه و طعامى كه خورند بابتدا نام اللَّه گويند و تسبيح وى و بآخر شكر خداى كنند و ثناء بروى.
و گفتهاند اين آنست كه جاى ديگر گفت حكايت از بهشتيان كه گويند الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدانا لِهذا و تقدير آيت اينست كه: و آخر دعويهم ان يقولوا الحمد للَّه رب العالمين.
وَ لَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ اين هم چنان است كه جاى ديگر گفت عَجِّلْ لَنا قِطَّنا جاى ديگر گفت وَ يَدْعُ الْإِنْسانُ بِالشَّرِّ دُعاءَهُ بِالْخَيْرِ و ناس اينجا كافراناند النضر بن الحرث و اصحابه كه ميگفتند: اللَّهُمَّ إِنْ كانَ هذا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنا حِجارَةً مِنَ السَّماءِ ايشان از كافرى كه بودند بر سبيل استهزا و ثبات بر كفر عذاب بتعجيل ميخواستند، رب العالمين گفت اگر آن عذاب كه ميخواهند فرو گشائيم ايشان همه هلاك شوند و فانى گردند و دنيا منقطع گردد، لكن نكرديم و نداديم آنچه خواستند و عذاب فرو نگشاديم و فرا گذاشتيم تا اقامت حجت بر ايشان تمام گردد و ايشان را هيچ عذر نماند. و گفتهاند حكم اين آيت بر عموم است كسى كه از سر ضجرت دعاء بد كند بر خويشتن يا بر فرزند و خويش و

پیوند، گوید اخزاك اللَّه، لعنك اللَّه، اماتك اللَّه، بزبان میگوید و در دل اجابت این دعاء کراهیت دارد، رب العالمین گفت: لو استجیب لهم فی الشّر کما یحبّون ان یستجاب لهم فی الخیر لهلکوا قال شهر بن حوشب قرأت فی بعض الکتب انّ اللَّه عز و جل یقول للملکین الموکّلین: لا تکتبا علی عبدی فی حال ضجرة شیئا.
و تقدیر الآیة وَ لَوْ یُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ حین استعجلوه استعجالا کاستعجالهم بالخیر لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجَلُهُمْ. و عن ابی هریرة قال قال رسول اللَّه ص: اللهم انّی اتخذ عندك عهدا لن تخلفه انما انا بشر فایّ المؤمنین آذیته او شتمته او جلدته او لعنته فاجعلها له صلاة و زکاة و قربة تقربه بها یوم القیمة.
ابن عامر و یعقوب لقضی بفتح قاف خوانند و اجلهم بنصب فیتصل بقوله عز و جل وَ لَوْ یُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ.
قوله فَنَذَرُ الَّذِينَ لا يَرْجُونَ لِقاءَنا یعنی مشرکی مکة، لا یخافون البعث و الحساب و لا یأملون الثواب فِي طُغْيانِهِمْ ای فی شرکهم و ضلالهم يَعْمَهُونَ یتردّدون و یتمارون. و قیل یلعبون. و گفتهاند معنی آیت آنست که: آدمی هموار بروز شادی خویش مشتابد و آن شتابیدن اوست باجل او. میگوید اگر ما روزگار او باو شتابانیم مرگ باو شتابد.
وَ إِذا مَسَّ الْإِنْسانَ الضُّرُّ این در شأن هشام بن المغیرة المخزومی آمد، اذا ناله مکروه و ضرر دعانا، ای دعا اللَّه لازالته و لم یدع غیره. قوله دَعانا لِجَنْبِهِ یعنی مضطجعا أَوْ قاعِداً أَوْ قائِماً یرید فی جمیع الاحوال فَلَمَّا كَشَفْنا عَنْهُ ضُرَّهُ ازلنا ما به. مَرَّ ای استمر علی کفره معرضا عن الشکر كَأَنْ لَمْ يَدْعُنا إِلى ضُرٍّ مَسَّهُ لنسیانه ما دعا اللَّه فیه و ما صنع اللَّه به، كَذلِكَ ای کما زیّن لهذا الکافر الدعاء عند البلاء و الاعراض، زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ عملهم و الاسراف فی النفس یکون بعبادة الوثن و فی المال فی السائبة و البحیرة و معنی الکلام اسرفوا فی عبادتهم و اسرفوا فی نفقاتهم.
وَ لَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ یا اهل مکّه لَمَّا ظَلَمُوا کفروا باللَّه وَ جاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّناتِ بالمعجزات و الآیات بالامر و النهی، وَ ما كانُوا لِيُؤْمِنُوا لانّ اللَّه طبع علی قلوبهم جزاء لهم علی کفرهم كَذلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ نفعل بمن کذّب بمحمد کما فعلنا بمن قبلهم.
ثُمَّ جَعَلْناكُمْ خَلائِفَ الخلایف جمع خلیفة و اصل الخلیفة خلیف بغیر هاء لانه فعیل بمعنی فاعل کالسمیع و العلیم فدخلت الهاء للمبالغة بهذا الوصف کما قالوا راویة و علامة الا تری انهم جمعوه خلفاء کما یجمع فعیل و من انّث لتأنیث اللفظ قال فی الجمع خلائف و قد ورد التنزیل بهما، قال تعالی: خُلَفاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ و قال ثُمَّ جَعَلْناكُمْ خَلائِفَ ای استخلفناکم بعد هلاکهم تخلفونهم قرنا بعد قرن فِي الْأَرْضِ فی اماکنکم لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ای لتعملوا اعمالکم فنراها مشاهدة موجودة فارقبوا فی الطاعة و احذروا عن المعصیة.
قال النبی ص انّ الدنیا خضرة حلوة و انّ اللَّه مستخلفکم فیها فناظر کیف تعملون.
قال عمر بن خطاب (رض) صدق اللَّه ربنا ما جعلنا خلفاء الا لینظر الی اعمالنا فاروا اللَّه من اعمالکم خیرا باللیل و النهار و السّرّ و العلانیة.
وَ إِذا تُتْلى عَلَيْهِمْ آياتُنا بَيِّناتٍ ای القرآن واضحات الدلایل و بینات منصوب علی الحال این آیت در شأن مشرکان مکة فرو آمد عبد اللَّه بن ابی امیة المخزومی و الولید بن المغیرة و العاص بن عامر و جماعتی که ایمان ببعث و نشور نداشتند تا رب العالمین میگوید: قالَ الَّذِينَ لا يَرْجُونَ لِقاءَنَا ای لا یؤمنون بالبعث.

با مصطفى ميگفتند ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هذا من اللَّه ليس فيه ذكر البعث و النشور و ليس فيه عيب آلهتنا. قرآنى ديگر بيار از نزديك اللَّه كه در آن ذكر بعث و نشور نباشد و ترك عبادة لات و عزى و مناة و هبل و عيب ايشان در آن نبود. أَوْ بَدِّلْهُ يا پس همين قرآن كه آوردهاى بگردان از امّت خويش و تغيير در آن آر، ذكر بعث و نشور و وعيدها ازان بيرون كن بجاى آيت عذاب آيت رحمت اثبات كن. رب العالمين گفت ايشان را جواب ده يا محمد ما يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقاءِ نَفْسِي اين قرآن نه سخن من است و نه ساخته من، تا در آن تغيير توانم و از امّت خويش بگردانم تلقاء مصدر كالتبيان يستعمل ظرفا بمعنى المقابلة مشتق من التلقى.
إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا ما يُوحى إِلَيَّ اى لا اتّبع الّا وحى اللَّه من غير زيادة و لا نقصان و لا تبديل
إِنِّي أَخافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي اى ان فعلت عصيت ثم لا آمن عَذابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ.
قُلْ لَوْ شاءَ اللَّهُ ما تَلَوْتُهُ اى ما قرأت القران عَلَيْكُمْ وَ لا أَدْراكُمْ بِهِ اى و لا اعلمكم اللَّه به. يقال دريت الشيء علمته و ادريته غيرى. اى اعلمته ايّاه. اگر خداى خواستيد من اين قرآن را هرگز بر شما نخواندمى و اللَّه شما را از آن آگاه و دانا نكرديد. قرائت ابن كثير: و لادريكم بى الف، معنى آنست كه: اگر خدا خواستيد من هرگز بر شما اين كتاب نخواندمي و اللَّه شما را بخودى خود بى من باين دانا كردى چنان كه گفت: فَإِنْ يَشَإِ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلى قَلْبِكَ. فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ مكثت و بقيت بينكم لا أتلو كتاباً و لا اتعلّمه و لا اخط بيمينى، عُمُراً اى بعضا من عمرى و هو اربعون سنة، لأنّه اوحى اليه بعد اربعين سنة مِنْ قَبْلِهِ اى من قبل نزول القرآن و من قبل هذا الوقت، أَ فَلا تَعْقِلُونَ انّى صادق و هذا كلام اللّه، امرنى ان اتلوه عليكم. چون ميدانيد كه چهل سال در ميان شما بودم كه مرا ميشناختيد و نيك دانستيد كه بر هيچ كس هيچ چيز نخواندهام و نه كتابى نوشتهام و نه بتلقين از كسى گرفتهام و نه هرگز بر كسى دروغى بستهام، امروز كه شما را خبر ميدهم از داستان پيشينيان و سرگذشت رفتگان و احوال ايشان جز آن نيست كه از نزديك خدا است و از پيغام و وحى پاك او.
در نميابيد كه چنين است و اين قرآن كه بر شما ميخوانم پيغام خدا است و كلام او.
و قال ابن عباس نبىّ رسول اللَّه و هو ابن اربعين سنة و اقام بمكه ثلث عشرة سنة و بالمدينة توفّى و هو ابن ثلث و ستّين سنة.
قوله فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرى عَلَى اللَّهِ كَذِباً اى لا احد اظلم و اكفر ممن كذب على اللَّه أَوْ كَذَّبَ بِآياتِهِ فالكاذب على اللَّه و المكذّب بآيات اللَّه فى الكفر سواء. معنى آنست كه من بر خداى هرگز دروغ ننهادم و نه ساختم و شما كرديد كه گفتيد وى را شريك و انباز است و كيست ستمكارتر و كافرتر از آن كه بر خداى دروغ سازد و گويد كه وى را شريك و انباز است و قرآن كه سخن وى است دروغ شمارد و محمد كه پيغام رسان وى است دروغ زن دارد إِنَّهُ لا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ لا يسعد من كذّب انبياء اللَّه.
وَ يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ يعنى يشركون مع اللَّه فى العبادة ما لا يَضُرُّهُمْ ان لم يعبدوه وَ لا يَنْفَعُهُمْ ان عبدوه. اين مشركان مكة بتان را ميپرستند كه در ايشان ضرر و نفع نه، اگر نپرستند بر ايشان گزند نيارند و اگر پرستند ايشان را بكار نيايند و سود نكنند از بهر آن كه مواتاند، نه خير است در ايشان نه شر، نه نفع نه ضرر، نه كردگارى نه توانايى و دانايى. اللَّه است جلّ جلاله كه كردگار است

و توانا و دانا، هم ضار و هم نافع همه چیز تواند و با همه تاود و بداشت و توان هر کس رسد و سزای هر کس چنان که باید دهد، لا یحدث شیء فی ملکه الا بایجاده و حکمه و قضائه و ارادته و تکوینه و لا یلحق احدا ضرّ و لا نفع و لا خیر و لا شرّ و لا سرور و لا حزن الّا من قبله جلّ جلاله فان تك نعمة فهو النّافع و الدّافع و ان تك محنة فهو الضارّ القامع المانع، فمن استسلم لحکمه عاش فی راحة و من اعرض عن حکمه وقع فی کلّ آفة.
روی انّ اوّل ما کتب اللَّه فی اللّوح المحفوظ انا اللَّه الّذی لا اله الّا انا من لم یستسلم بقضایی و لم یصبر علی بلائی و لم یشکر نعمایی فلیطلب ربّا سوائی، و روی انّ داوود (ع) ناجی ربّه فقال الهی من شرّ النّاس؟ فقال عزّ من قائل من استخارنی فی امر فاذا خرت له اتّهمنی و لم یرض بحکمی.
وَ یَقُولُونَ هؤُلاءِ شُفَعاؤُنا عِنْدَ اللَّهِ حسن گفت معنی آنست که ایشان شفیعان مااند بنزدیك خدای در کار و شغل دنیا و معاش دنیا که ایشان ببعث و نشور ایمان ندارند. و قیل معناه شفعاؤنا عند اللَّه ان یکن بعث و نشور و قیل فی الکفار من یعتقد البعث، قُلْ أَ تُنَبِّئُونَ اللَّهَ بِما لا یَعْلَمُ فِي السَّماواتِ وَ لا فِي الْأَرْضِ ای أ تخبرون اللَّه انّ له شریکا فی السماوات و الارض او عنده شفیعا بغیر اذنه و لا یعلم اللَّه لنفسه شریکا فی السماوات و لا فی الارض فنفی العلم لنفی المعلوم، سُبْحانَهُ وَ تَعالی عَمَّا یُشْرِکُونَ نزّه نفسه عن ان یکون معه معبود او شریك. قرأ حمزة و الکسائی: عما تشرکون بالتّاء هاهنا و فی سورة النحل و الروم.
وَ ما کانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً واحِدَةً الامّة هاهنا الدین و تقدیره و ما کان الناس الا ذوی امّة واحدة ای دین واحد و هو الاسلام و قیل هو الشرك و قد سبق شرحه فی سورة البقرة فَاخْتَلَفُوا ای آمن بعض و کفر بعض. و قیل و ما کان الناس الا امّة واحدة فاختلفوا ای ولدوا علی الفطرة و اختلفوا بعد الفطرة وَ لَوْ لا کَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ ای لولا انّ اللَّه عز و جل جعل لهم اجلا للقضاء بینهم و هو یوم القیمة یفصل بینهم فی وقت اختلافهم. و قیل وَ لَوْ لا کَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ بتأخیر عذاب هذه الامة الی یوم القیمة و انه لا یعاجل العصاة بالعقوبة، لَقُضِيَ بَیْنَهُمْ نزول العذاب.
میگوید اگر نه سخنی بودی که پیش رفت از اللَّه و حکم کرد و آن سخن آنست که با آدم گفت آن گه که او را عطسه آمد: یرحمك ربك فسبقت رحمته غضبه، اگر نه این سخن بودی من عذاب فرو گشادمی باین امت بآن اختلاف و تفرق که ایشان در آن بودند.
روی ابو هریرة قال قال رسول اللَّه ص: لما خلق اللَّه تعالی آدم و نفخ فیه الروح، عطس فقال له ربه الحمد للَّه فقال الحمد للَّه فقال له ربه عز و جل یرحمك ربك اذهب فسلّم علی اولئك النفر و هم نفر من الملائکة جلوس فاسمع ما یجیبونك به فانها تحیّتك و تحیة ذرّیتك. قال فذهب فقال السلام علیکم فقالوا و علیك السلام و رحمة اللَّه. ثم رجع الی ربه تبارك و تعالی فبسط له یدیه فقال له خذ و اختر فقال اخترت یمین ربی و کلتا یدیه یمین ففتحها فاذا فیها صورة الذریة کلّهم فاذا کلّ رجل مکتوب عنده اجله و اذا آدم (ع) قد کتب له الف سنة. و ذکر الحدیث فی روایة اخری عن ابی هریرة قال قال رسول اللَّه ص: لمّا خلق اللَّه الخلق کتب کتابا فهو عنده فوق العرش انّ رحمتی سبقت غضبی.
وَ لَوْ لا کَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَیْنَهُمْ الآیة، گفتهاند که تأویل این آیت آنست که اگر ندانید که من که خداوندم از گفته خویش واپس نیایم در تقدیر آجال و

ارزاق من این ناسزا گویان را و باطل ورزان را یك طرفة العین درنگ ندادید تا ایشان را بعقوبت عاجل از اهل حق جدا کردید تا حق و اهل آن از باطل و اهل آن در وقت سزا جدا شدید و میان ایشان فرقان پیدا شدی.
وَ یَقُولُونَ یعنی اهل مکة لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَیْهِ آیَةٌ مِنْ رَبِّهِ مثل العصا و الید البیضاء و ما جاءت به الانبیاء. و قیل مما اقترحوا علیه فی قوله وَ قالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَفْجُرَ لَنا مِنَ الْأَرْضِ الآیة، مشرکان مکه از روی تعنت طلب آیات کردند گفتند چرا آیتی ننماید این محمد چنان که موسی عصاء و ید بیضاء نمود و دیگر پیغامبران نشانها و معجزتها نمودند که دلائل نبوت و رسالت ایشان بود، آن مدبران هم پیغام بمراد خویش خواستند هم دیدار فریشته خواستند هم معجزه و نشان و هم اللَّه حاضر کردن خواستند که جایی میگوید: أَوْ تَأْتِيَ بِاللَّهِ وَ الْمَلائِكَةِ قَبِيلًا، جایی دیگر میگوید: او نری ربنا حتى نرى اللَّه جهرة رب العالمین گفت بجواب ایشان: فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ آنچه شما مىدرخواهید از نزول آیات آن همه غیب است و علم غیب بنزدیك خدا است و جز خدای هیچ کس غیب نداند و مصالح بندگان جز خدای کس نشناسد فَانْتَظِرُوا وقوع الآیة و انتظروا قضاء اللَّه بیننا باظهار المحق على المبطل إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ فوقعت یوم بدر فظهر المحق على المبطل.
وَ إِذا أَذَقْنَا النَّاسَ ای کفّار مکه رَحْمَةً یعنی المطر و الخصب و العافیة مِنْ بَعْدِ القحط و الجوع و الفقر و البلاء و الشفاء بعد السقم إِذا لَهُمْ مَكْرٌ این جواب شرط است کقوله: إِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِما قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ إِذا هُمْ يَقْنَطُونَ المعنى و ان تصبهم سیّئة قنطوا فکذلك قوله وَ إِذا أَذَقْنَا النَّاسَ معناه و اذا اذقنا النّاس مکروا و هذا المکر هو صرف الشکر الى غیر المنعم سمّاه مکرا لان المکر جحود حق المنعم و ذلك قولهم لولا الدّواء و الطّبیب و لولا کذا و کذلك کانوا یقولون سقینا بنوء کذا و لا یقولون هذا رزق من اللَّه و هو قوله تعالى وَ تَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ إِذا لَهُمْ مَكْرٌ این اذا اینجا در آن موضوع است که عجم گویند چون در نگری چون بنگری و آیات ایدر اعلام نعمتهای اللَّه است و ایادی وی میگوید چون ایشان را باران فرستیم و از بلاها عافیت دهیم و نعمت و آسایش برایشان روان گردانیم ایشان را در آن نعمت بطر گیرد تا حقّ را منکر شوند و آیات ما دروغ شمرند و رساننده را استور ندارند و بر نعمت، دیگری را شکر کنند نه خدای را عزّ و جلّ، قُلِ اللَّهُ أَسْرَعُ مکرا یعنی اللَّه اقدر على تغییر تلك النّعم من العبد على صرف الشّکر الى غیر المنعم و ما یاتیهم من العقاب اسرع فی اهلاکهم ممّا اتوه من المنکر و ابطال آیات اللَّه إِنَّ رُسُلَنا یعنی الحفظة يَكْتُبُونَ ما تَمْكُرُونَ للمجازاة به فی الآخرة. این بر سبیل تهدید و وعید گفت که آری رسولان ما و دبیران مىنویسند بر ایشان آنچه مىسازند و مىکنند و این تهدید است بر گوشها و دلهای ضعیفان و رنه خدای تعالى را البته بآن هیچ حاجت نیست که احاطت علم وی بمعلومات، نه بدبیر حاجت گذاشت و نه بنسخت.

النوبة الثالثة
قوله تعالى: إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ... الآیة. از روی اشارت بر ذوق اهل معرفت، این آیت رمزی دیگر دارد. میگوید مؤمنان و نیك مردان بحقیقت ایشاناند که احدیّت ایشان را بنعمت کرم در قباب غیرت بدارد، و بحسن عنایت پرورد، بمعرفت خودشان راه دهد، و بصحبت خود نزدیك گرداند،

تا او را یگانه شوند و از غیر او بیگانه شوند. پیر طریقت گفت توحید نه همه آنست که او را یگانه دانی توحید حقیقی آنست که او را یگانه باشی وز غیر او بیگانه باشی، بدایت عنایت آنست که ایشان را قصدی دهد غیبی تا ایشان را از جهان باز برد چون فرد شود آن گه وصال فرد را بشاید.

جوینده توهم چو تو فردی باید آزاد زهر علّت و دردی باید.

آن مرد غوّاص تا دل از ملك جان برندارد روا نبود که دست طلب او به مروارید مراد رسد پس چه گویی کسی که در طلب جلال و جمال او و قصد نجات اعظم کند تا دست از مهر جان نشوید، بوصال قرب جانان چون رسد؟ درویشی در مجلس موسی کلیم (ع) نعره بر کشید موسی از سر تندی بانگ بر وی زد، در حال، جبرئیل آمد که یا موسی اللّٰه میگوید در مجلس تو صاحب درد و خداوند دل همان يك مرد بود که از بهر ما بمجلس تو حاضر آمد، تو بانگ بر وی زدی هر چند عزیزی و کلیمی امّا سرّی که ما در زیر گلیم سیاه نهادهایم تو نبینی، آن اشتیاق جمال ما باشد که دوستان را در تواجد آرد، تقاضای جمال ما بود که دلهاشان در عالم خوف و رجا و قبض و بسط کشد. وَ اللَّهُ يَقْبِضُ وَ يَبْصُطُ. هر دیده که از دنیا پر شد، صفت عقبی در وی نگنجد.
و هر دیده که صفات عقبی در وی قرار گرفت، از جلال قرب ما و عزّ وصال ما بیخبر بود، نه دنیا و نه عقبی بلکه وصال مولی. آه کجاست همّتی که از دنیا کجاست مرادی مه از عقبی اشتیاقی بدیدار مولی کجاست صاحب دولتی تا از جاه بشریّت خود برآئیم و دست در فتراك آن صاحب دولت زنیم بو که روزی بمراد رسیم.

گر ز چاه جاه خواهی تا برائی مردوار چنگ در زنجیر گوهردار عنبر بار زن

يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمانِهِمْ باش تا فردای قیامت که دوستان بنور معرفت بر مرکب طاعت فرا بساط انبساط روند و در مقام شهود بنازند، گروه گروه و جوق جوق، چنان که اللّٰه گفت: نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمنِ وَفْداً و در هر منزل که پیش آید جوقی فریشتگان بحکم فرمان، بسلام مىآیند و بناز و نعیم جاودان بشارت مىدهند. اینست که گفت: وَ تَحِيَّتُهُمْ فِيها سَلامٌ و عاصیان امّت احمد در آن صحراء محشر و مقام رستاخیز، بعرض گاه حساب بازداشته، سابقان بنور طاعت از پیش رفته و عاصیان بگران باری معصیت تنها مانده، آخر رحمت اللّٰه ایشان را دست گیرد، و بر تنهایی و درماندگی ایشان ببخشاید، بندای کرامت گوید: عبادی چون این خطاب عزّت و ندای کرامت بنعت رحمت بگوش ایشان رسد، جان ایشان بیاساید و روح و ریحان در دل ایشان گشاید، گوید: عبادی، إِنَّ أَصْحابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغُلٍ فاكِهُونَ لا یتفرغون الیکم و اصحاب النّار من شدة العقاب لا یرقّون لکم، معاشر المساکین سلام علیکم کیف انتم ان کان اشکالکم و اصحابکم سبقوکم واحد منهم لا یهدیکم فانا اهدیکم. ان عاملناکم بما تستوجبون فاین الکرم.

نحن اذا فی الجفاء مثلهم اذا هجرنا هم کما هجروا

چون رأفت و رحمت حقّ بایشان رسد وحشت و معصیت بآب رحمت از ایشان فرو شوید و آفتاب رعایت از برج عنایت بتابد، ایشان بنعت افتخار در حالت انکسار بر درگاه ذو الجلال خوش بزارند، و از شادی بگریند، تا ربّ العزّة آن

گریستن و زاریدن از ایشان بپسندد و درد دل ایشان را امرهم نهد و زبان ایشان بثنای خود بگشاید، و بقدر طاقت بندگی خدای را ثنا گویند، و حمد و ستایش کنند، اینست که رب العالمین گفت: وَ آخِرُ دَعْواهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِينَ آخر سخن ایشان این بود که الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِينَ که شماتت دشمنان و کافران بما نرسید، و فضل و رحمت خدای بما در رسید.

ما را همه مقصود ببخشایش حق بود المنة للّه که بمقصود رسیدیم

وَ إِذا مَسَّ الْإِنْسانَ الضُّرُّ دَعانا... الآیة. دعاء کلید رحمت است و گواه عبودیّت و پیوستن را وسیلت. هر کس که در دعاء بر وی گشادند در اجابت هم بر وی گشادند که میگوید جلّ جلاله: ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ دعاء پیرایه پیوستگانست و مایه دست گرفتگان و حلقه در حق بدست جویندگان، مصطفی ص گفت: الدعاء سلاح المؤمن و عماد الدین و نور السماوات و الارض.
هر که بکاری درماند یا او را نکبتی رسد دست در دعا و تضرع زند، دست اعتماد بضمان اللّه زد و دست نیاز ببرّ وی زد، یقول اللّه تعالی: فَلَوْ لا إِذْ جاءَهُمْ بَأْسُنا تَضَرَّعُوا و شرط آنست که بوقت دعاء آواز نرم دهد و خاطر از حرمت و استکانت پر کند و باجابت، یقین باشد که مصطفی ص گفت: «ادعوا اللّه و انتم موقنون بالاجابة و اعلموا ان اللّه لا یستجیب دعاء من له قلب غافل لاه»
و بدانکه دعا کردن و حاجت و نیاز بدرگاه بنیاز برداشتن اهل شریعت را مقامی جلیل است، عین عبادتست و رسیدن را ببهشت نیك وسیلت است. امّا حال عارفان حالی دیگر است و طریق ایشان طریقی دیگر. جنید روزی در اثناء مناجات گفت: «اللّهم اسقنی» ندایی شنید که: تدخل بینی و بینك. یا جنید میان من و تو مندرایی یعنی که ما خود دانیم سزای هر بندهای، و شناسیم قصد هر جویندهای، جنید گفت: بعد از آن روزگاری تحسّر خوردم و زان گفت، استغفار کردم.
قوله: وَ لَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا ای تکبروا و تجبروا و لم یخضعوا بقول الحق. ای بسا خواجگان خویشتن پرستان ازین جهان داران و ستمکاران که با کام و نام بودند با خانهای پر نقش و پرنگار بودند، و بر پشت مرکبهای رهوار سوار بودند، ردای تکبر بر دوش گرفته و فرعونوار ندای جباری بر خویشتن زده، چون شرع را مکابر شدند و از حقّ سر وازدند و نبوّت انبیا و آیات و معجزات همه بازی شمردند، دمار از ایشان بر آوردند، و تخت و کلاه ایشان نگونسار کردند، و بساط کبر ایشان در نوشتند، نه خود زنده نه نام و نشان ایشان در دیار و اقطار مانده، هَلْ تُحِسُّ مِنْهُمْ مِنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزاً آری سرانجام ظلم همین است، و خبر مصطفی ص گواه اینست: «لو کان الظلم بیتا فی الجنّة لسلط اللّه علیه الخراب».
قوله ثُمَّ جَعَلْناكُمْ خَلائِفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ ان اعتبرتم بهم نجوتم و ان لم تعتبروا احللنا بکم من العقوبة ما یعتبر بکم فان من لم یعتبر بمن سبقه اعتبر به من لحقه و من لم یعتبر بما سمعه اعتبر به من تبعه.